

ЗВИВИСТИМИ ШЛЯХАМИ МАХНОВСЬКИХ ТАЧАНОК

Архірейський Д.В.

Махновська веремія. Тернистий шлях Революційної повстанської армії України (махновців) 1918-1921 рр.: науково-популярне видання.

К.: Темпора, 2015, 296 с.

Цього року відома науково-популярна тематична серія «Militaria Ucrainica» київського видавництва «Темпора» поповнилася новим і вельми цікавим виданням – книгою знаного дніпропетровського історика Дмитра Архірейського, фахівця з історії України доби революційних змагань 1917-1921 рр. та перших радянських десятиліть. Праця Д. Архірейського з промовистою назвою «Махновська веремія» висвітлює основні причини появи та віхи активності селянського повстанського руху Нестора Махна у Південно-Східній Україні, зокрема військовий аспект діяльності махновських загонів.

Махновський рух є дійсно унікальним і неповторним явищем української історії першої половини ХХ ст., однак розглядати його необхідно виключно у контексті загальної ситуації навколо тих явищ, процесів і подій, що мали місце внаслідок Першої світової війни, перебігу національно-визвольних змагань та боротьби різних зовнішніх чинників на теренах України. У передмові до своєї книги Д. Архірейський слушно зазначає: «Махновщина є тим історичним явищем, яке природно поєднувало українську і російську революції. Ідеологією, кадрами, логікою і ходом багатьох важливих подій махновський рух був нерозривно пов'язаний з російською революцією, але, по суті, був українським явищем ... за соціальними і культурно-традиціоналістськими характеристиками» (с. 6). У зв'язку з цим не можна не погодитися з думкою автора «Махновської веремії» про те, що Н. Махно є такою ж яскравою і невід'ємною, а разом з тим – не менш суперечливою постаттю Української революції 1917-1921 рр., як і М. Грушевський, П. Скоропадський, С. Петлюра та ін. Тож тема діяльності Махна і сутності його повстанського руху ще довгий час буде викликати як дискусії у наукових колах істориків, так і жвавий суспільний інтерес.

У своїй книзі Дмитру Архірейському цілком вдалося знайти органічне поєднання справжнього наукового дослідження з доступним і цікавим для пересічного читача викладом історичного матеріалу. З одного боку, автор ґрунтується у своїй праці на значному комплексі наукової літератури і широкому колі опублікованих та архівних джерел, залучаючи, зокрема, фонди державних архівів Запорізької, Дніпропетровської та Харківської областей, а також Центрального державного архіву вищих органів влади і Центрального державного архіву громадських об'єднань України (м. Київ). З іншого боку, Д. Архірейський не переобтяжує текст складними для читацького сприйняття історіографічними пасажами, громіздким апаратом бібліографічних посилань і академічним стилем розповіді. При цьому в книзі подається значна кількість посторіноквих приміток і пояснень до тексту стосовно конкретних діячів,

специфічних органів влади та військових формувань зазначеної доби, що дозволяє непідготовленому читачеві в повній мірі увійти в історичних контекст описуваних явищ і подій махновського руху.

Окремо варто зупинитися і на одній з головних, на нашу думку, переваг книги «Махновська веремія» як науково-популярного видання – багатому і досить цікавому ілюстративному матеріалі, що суттєво «оживляє» викладені історичні сюжети. Йдеться як про відомі серед загалу істориків, так і маловідомі фотографії з історії махновщини (наприклад, фото Нестора Махна з донькою вже на еміграції в Парижі – с. 226). Крім того, книга Д. Архирейського містить велику кількість планів і картографічних схем військових операцій і окремо взятих боїв махновської повстанської армії, що дозволяє краще зрозуміти її військову тактику. Нарешті, ще однією «родзинкою» цього науково-популярного видання є яскраві тематичні малюнки відомого київського художника Тараса Штика, що спеціалізується у своїй творчості на військовій тематиці. Все зазначене робить знайомство читача з «Махновською веремією» досить легким і цікавим, викликаючи бажання дочитати книжку до останньої сторінки.

Цілком зрозумілою і логічною є обрана Д. Архирейським внутрішня структура його книги. Так, на початку автор коротко характеризує причини появи селянського повстанського руху в роки Української революції, вказуючи на внутрішні та зовнішні чинники генезису даного явища і, в першу чергу, – на неспроможність режимів, що приходили до влади в Україні протягом 1917-1921 рр., вирішити найбільш болюче для селян питання – земельне. Важливим сюжетом також є наведена далі дореволюційна біографія Нестора Махна як організатора, ідейного натхненника та керівника махновщини на Півдні України, зокрема оригінальне поєднання ним традиційної селянської свідомості з анархо-комуністичними ідеями.

Наступний і один з двох основних розділів «Махновської веремії» (с. 16-224) присвячений основним етапам діяльності селянських повстанських загонів Н. Махна з літа 1917 р. та їхнє поступове перетворення з партизанського руху на організовану військову структуру – Революційну повстанську армію України (махновців) – РПАУ (м), кадровій комплектації та матеріально-технічному забезпеченню повстанської армії. Д. Архирейський в хронологічній послідовності розкриває боротьбу махновців проти основних сил, що діяли на українських землях у роки революції та громадянської війни, – австрійсько-угорських військ, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії УНР, монархічного білогвардійського руху та, врешті-решт, більшовицької Червоної армії. Автор книги досить вдало передає самоцінність для махновців ідеї їхнього повстанського руху (зокрема, образ т. зв. Гуляйпільської республіки) і тимчасовий тактичний характер усіх військових союзів, у які вступала РПАУ (м) протягом свого короткотривалого, але яскравого існування.

Останній розділ науково-популярної праці Д. Архирейського присвячений найбільш конкретній і прикладній складовій діяльності повстанської армії Н. Махна – військовій. Автор детально описує перебіг подій, тактику і бойове

мистецтво махновців як під час значних операцій («Катеринославська експедиція» кінця грудня 1918 р., Перегонівський прорив у вересні 1919 р., Олександрівська і Катеринославська операції листопада 1919 р., Бердянська операція у грудні 1920 р.), так і в окремих визначних боях – Великомихайлівські бої червня 1920 р., оборону Зінькова в серпні того ж року, Комарський і Федірівський бої в грудні 1920 р. Цікавими пасажами в книзі Д. Архірейського є також розповіді про окремі елементи бойового мистецтва РПАУ (м) – наприклад, кавалерійська атака махновців(с. 238) та використання ними у боях кулеметної тачанки (с. 239).

Разом з тим, читацька аудиторія «Махновської веремії» однозначно виграла би, якби її автор звернув більше уваги на персоналістичний аспект махновського руху. На нашу думку, окрім коротких відомостей щодо учасників РПАУ (м), поданих у підтекстових примітках, можливо доцільно було би також навести розширені біографічні нариси стосовно найбільш яскравих сподвижників Нестора Махна. Це значною мірою «оживило» би текст книги і сам образ повстанського руху махновців буремних 1917-1921 рр.

В цілому ж, можна тільки вітати появу подібних досліджень саме у науково-популярному викладенні, адже такий підхід дозволяє поширювати наукові здобутки фахових істориків у суспільстві, підтримувати і розвивати інтерес читачів до яскравого і суперечливого минулого нашої країни. Тим більше, що «Махновська веремія» Дмитра Архірейського має ще й вагомий краєзнавчий аспект для мешканців саме нашого регіону, на теренах якого якраз і розгорталися основні події селянського повстанського руху під проводом Нестора Махна. Тож така книга значною мірою сприятиме зростанню зацікавлення жителів Південно-Східної України історією своєї рідної місцевості.

Надійшла до редколегії 18.12.2015.